

9. Λέξεις - κλειδιά για το νόημα

10.

ΣΥΜΒΟΛΑ

Ο δημιουργός συχνά αξιοποιεί
ένα πρόσωπο, έναν τόπο, ένα γεγονός, ένα αντικείμενο,

→ για να δηλώσει κάτι διαφορετικό από την κυριολεκτική
σημασία του και

αντιπροσωπεύει μια έννοια, μια κατάσταση, ένα συνάδελφο
κ.λ.π.

Για την κατανόηση των συμβόλων περνάμε στη διαδικασία της

Ρόλος / Λειτουργία

Ερμηνείας.

(π.χ. η Πάτη συμβολίζει,
εκτός από τον προσδιορισμό
της γλώσσας, κι τους
στόχους που θέτει ο
άνθρωπος)

• Μέσω των συμβόλων τα λογοτεχνικά κείμενα κατορθώνουν να διευρύνουν κατά πολύ το νοηματικό τους βάρος, εφόσον αποκτούν διαχρονική διάσταση και καθίστανται δεκτικά πολλαπλών ερμηνειών. *

• Προδίδουν

- πυκνότητα στα νοήματα
- ποιητικότητα
- πρωτοτυπία
- * → δυνατότητα διαφορετικών ερμηνειών

Σ.Σ.: Πέρα από τα σύμβολα που προκύπτουν ως κοινά αποδεκτές συμβάσεις ενός πολιτισμού (π.χ. το περιβόλι ως σύμβολο της ειρήνης), υπάρχουν κι εκείνα τα σύμβολα που προκύπτουν μέσα από τις εμπειρίες και την προσωπική διαδρομή του κάθε λογοτέχνη, τα οποία απαιτούν κάποτε μια καλύτερη εξοικείωση με τη ζωή του δημιουργού, προκειμένου να εντοπιστούν επιτυχώς.

11.

ΜΟΤΙΒΟ

Είναι → θεματικός τύπος / βασικό-ευκρινές θέμα
 → φραστικός τρόπος / φράση

που επαναλαμβάνεται στερεότυπα / επανέρχεται → σταθερά αναλλοίωτα

- ↳ σε ένα λογοτεχνικό έργο (κατά διαστήματα)
- ↳ στο έργο ενός/μίας συγγραφέα
- ↳ σε ένα σύνολο λογοτεχνικών κειμένων

(Σ.Σ.: ευδιάκριτο, πλήρως αναγνωρίσιμο από τον αναγνώστη)

Σ.Σ.:

Τα φραστικά ή εκφραστικά λογοτεχνικά μοτίβα λέγονται
 και: τυπικοί δίτιχοι, κοινοί τόποι, κοινοί τύποι

Λειτουργίες

Τα μοτίβα έχουν ευκρινείς λειτουργίες μέσα στο κείμενο·
 μπορεί δηλαδή να κλιμακώνουν τη δράση ή

να περιγράφουν μια ψυχική κατάσταση κ.ά.

Μπορεί να είναι θεματικά (π.χ. έρωτας, ο χρόνος, η φθορά κ.ά.)
μοτίβα-σύμβολα (όπως ο ουρανός, το χιόνι,
 τ' αβτέρια, τα ελαφριά
 φτερά στον «Ελεγκτή» του
 Μίλτου Σαχτούρη)

δομικά μοτίβα (όπως η επαναλαμβανόμενη
 φράση «άφησέ με να ανωμάτσω
 σου» στη «Σκόνη του Σελινόφωτος», Γ. Ριτσός)

Τα λογοτεχνικά μοτίβα αντλούν κατευθείαν από τη δεξαμενή των λογοτεχνικών αναπαραστάσεων

και
δεν πρέπει να συνδέονται - συγχέονται με το «θέμα» τη «θεματική»

π.χ. Η «ξενιτιά» είναι θεματική ενώ ο «χυρισμός του ξενιτεμένου» είναι λογοτεχνικό μοτίβο.

Η διαφορά τους έγκειται στο ότι τα λογοτεχνικά μοτίβα αντανακλούν μια κατάσταση / συνθήκη ζωής.

Σ.Σ.

Και στη δημοτική ποίηση συναντάμε ευχεκρινμένα θέματα και εκφραστικούς τρόπους:

τα πουλιά ως ματατοφόροι

ανθρωποδυσία στη θεμελίωση ενός μεγάλου έργου

πυθαγόρειοι που δηκνώνονται από τον τάφο τους, προκειμένου να εκπληρώσουν έναν όρκο ή μια υπόσχεση

κ.ά.

π.χ.

«πουλάκι πήγε κ' έκατσε δεξιά μεριά 'ς την τάβλα.
Δεν κελιάδουθε σαν πουλί, δεν έλεε σαν αρδόνι»

«Α δε στοιχειώθετε άνθρωπο, χιαφύρι δε στεριώνει»

«Από το μυριανάθεμα και τη βαριά κατάρα,
η χης αναταράχθηκε και ο Κωνσταντής εβχήκε»

* Συχνά, το θεματικό μοτίβο χαρακτηρίζει τη λαϊκή λογοτεχνική δημιουργία μιας ευρύτερης γεωγραφικής περιοχής π.χ. των Βαλκανίων (π.χ. η δυσία ενός ανθρώπου στα θεμέλια ενός κτίσματος)

12 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΘΕΑΤΡΙΚΟΤΗΤΑΣ

Κ.Π. Κεφαλή 'Ο Δαρείος*

Π.Χ.

5 'Ο ποιητής Φερνάζης¹ τό σπουδαῖον μέρος
 τοῦ ἐπικοῦ ποιήματός του κάμνει.
 Τό πῶς τήν βασιλεία τῶν Περσῶν
 παρέλαβε ὁ Δαρείος Ὑστάσπου. (Από αὐτόν
 10 κατάγεται ὁ ἔνδοξός μας βασιλεὺς,
 ὁ Μιθριδάτης, Διόνυσος κ' Εὐπάτωρ). Ἀλλ' ἐδῶ
 χρειάζεται φιλοσοφία· πρέπει ν' ἀναλύσει
 τὰ αἰσθήματα πού θά εἶχεν ὁ Δαρείος·
 ἴσως ὑπεροψίαν καί μέθην· ὄχι ὅμως — μάλλον
 15 σάν κατανόησι τῆς ματαιότητος τῶν μεγαλείων.
 Βαθέως σκέπτεται τό πρᾶγμα ὁ ποιητής.
 Ἀλλά τόν διακόπτει ὁ ὑπηρέτης του πού μπαίνει
 τρέχοντας, καί τήν βαρυσήμαντην εἶδησι ἀγγέλλει.
 Ἄρχισε ὁ πόλεμος μέ τοὺς Ρωμαίους.
 20 Τό πλεῖστον τοῦ στρατοῦ μας πέρασε τά σύνορα.

20 'Ο ποιητής μένει ἐνεός.² Τί συμφορά!
 Ποῦ τώρα ὁ ἔνδοξός μας βασιλεὺς,
 ὁ Μιθριδάτης, Διόνυσος κ' Εὐπάτωρ,
 μ' ἑλληνικά ποιήματα ν' ἀσχοληθεῖ.
 Μέσα σέ πόλεμο — φαντάσου, ἑλληνικά ποιήματα.

25 Ἀδημονεῖ ὁ Φερνάζης. Ἀτυχία!
 Ἐκεῖ πού τό εἶχε θετικό μέ τόν «Δαρεῖο»
 ν' ἀναδειχθεῖ, καί τοὺς ἐπικριτάς του,
 τοὺς φθονερούς, τελειωτικά ν' ἀποστομώσει.
 30 Τί ἀναβολή, τί ἀναβολή στά σχέδιά του.

30 Καί νά 'ταν μόνο ἀναβολή, πάλι καλά.
 Ἀλλά νά δοῦμε ἂν ἔχουμε κι ἀσφάλεια
 στήν Ἀμισό.³ Δέν εἶναι πολιτεία ἐκτάκτως ὀχυρή.
 Εἶναι φρικτότατοι ἐχθροί οἱ Ρωμαῖοι.
 Μποροῦμε νά τά βγάλουμε μ' αὐτούς,
 οἱ Καππαδόκες; Γένεται ποτέ;
 Εἶναι νά μετρηθοῦμε τώρα μέ τές λεγεῶνες,
 Θεοί μεγάλοι, τῆς Ἀσίας προστάται, βοηθήστε μας.

35 Ὅμως μέσ σ' ὅλη του τήν ταραχή καί τό κακό,
 ἐπίμονα κ' ἡ ποιητική ἰδέα πάει κ' ἔρχεται—
 τό πιθανότερο εἶναι, βέβαια, ὑπεροψίαν καί μέθην·
 ὑπεροψίαν καί μέθην θά εἶχεν ὁ Δαρεῖος.

(ΔΕΣ 6την
ἐπόμενη
σελίδα)

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΘΕΑΤΡΙΚΟΤΗΤΑΣ

Στοιχεία θεατρικότητας υπάρχουν σε ένα λογοτεχνικό κείμενο (ποίημα, πεζό), όταν αυτό είναι δυνατόν να αναπαρασταθεί στη σκηνή. Τα απαραίτητα στοιχεία που καθιστούν ένα λογοτεχνικό κείμενο θεατρικό είναι:

Οι χωροχρονικές ενδείξεις, π.χ. περιγραφή του σκηνικού χώρου, σκηνοθετικές οδηγίες, όπως στο ποίημα *Ο Δαρείος* του Κ.Π. Καβάφη, στο οποίο η σκηνή διαδραματίζεται σε έναν κλειστό εσωτερικό χώρο στην πόλη Αμισό του Πόντου· ο ιστορικός (πραγματικός) χρόνος είναι το 1920 (ημερομηνία δημοσίευσης του ποιήματος), ο δραματικός χρόνος είναι το 74 π.Χ., που αναφέρεται στον Μιθριδάτη, και 400 περίπου χρόνια πριν από τον Μιθριδάτη, που αναφέρεται στον Δαρείο· επίσης, υπάρχουν σκηνοθετικές οδηγίες.

«Αλλά τον διακόπτει ο υπηρέτης του που μπαίνει τρέχοντας».

Παρουσία προσώπων πραγματικών και φανταστικών, π.χ. στον *Δαρείο* φανταστικά πρόσωπα είναι ο Φερνάξης, ο υπηρέτης του, ο αφηγητής, ενώ πραγματικά πρόσωπα είναι ο Δαρείος, ο Μιθριδάτης, οι Ρωμαίοι, οι Καππαδόκες.

Χρήση διαλόγου, εσωτερικού μονολόγου και θεατρικού μονολόγου, π.χ. ο εσωτερικός μονόλογος του Φερνάξη. / «Φωνές»

«Και να 'ταν μόνο αναβολή ... βοηθήστε μας» (στ. 26-33).

Περιγραφή εξωτερικής δράσης, π.χ. κινήσεις προσώπων, αλλαγή του σκηνικού δράσης, εξωγλωσσικά στοιχεία, **και εσωτερικής δράσης**, π.χ. συναισθηματικές εναλλαγές των προσώπων που πρωταγωνιστούν.

(εξωτερική δράση) «Αλλά τον διακόπτει ο υπηρέτης του που μπαίνει τρέχοντας».

(εσωτερική δράση) «Τι συμφορά! [...] Ατυχία». (Η απρόσμενη τροπή της τύχης δημιουργεί στον Φερνάξη πλήθος ανάμεικτων αισθημάτων: έκπληξη, απογοήτευση, ανησυχία, ανασφάλεια.)

Επεξεργασμένη πλοκή, π.χ. ο Καβάφης παρουσιάζει μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή κατά την οποία ο ποιητής Φερνάξης βρίσκεται σε προβληματισμό. Έτσι, εμφανίζεται ο υπηρέτης του, ο οποίος φέρνει μια είδηση (Άρχισε ο πόλεμος με τους Ρωμαίους) που αναστατώνει τον Φερνάξη και διαμορφώνει μια νέα κατάσταση.

Δραματική δομή, π.χ. στον *Δαρείο* η δομή του ποιήματος είναι ευδιάκριτη. Αρχικά παρουσιάζεται το δίλημμα του Φερνάξη, ακολουθεί ένα δραματικό απρόοπτο που του ανατρέπει τα σχέδια, στη συνέχεια προβάλλεται η εγωκεντρική διάθεση του Φερνάξη, η ψυχική του κατάσταση και οι διαλογισμοί του και τελικά η λύση στο δίλημμά του.

Χαρακτηριστικά Θεατρικού Διαλόγου (στο θέατρο)

- Είναι ζωντανός → υπάρχουν θεατές
- Συνδεύεται από παραχλωδικά στοιχεία (ανεβοκατέβατα της φωνής/τόνος, ένταση, παύσεις, προφορά) και εξωχλωδικά στοιχεία (χειρονομίες, κινήσεις, έκφραση προσώπου, βλέμμα, διάθεση)
- Ενδυμασία → αποκαλύπτει στοιχεία
- Σκηνικά → κατανοήση τόπου, χρόνου κ.ά.
- Μουσική επένδυση → υποβάλλει συναισθήματα

Σ.Σ.:

Κατά την ανάγνωση πολλά από τα παραπάνω στοιχεία γίνονται κατανοητά στον αναγνώστη με τις σκηνικές οδηγίες